مدیریت شهری
شماره ۴۰ پاییز ۹۴
No.40 Automn 2015
۳۶۵-۳۸۲
زمان دریافت مقاله: ۱۳۹۳/۱۲/۱۷ زمان پذیرش نهایی: ۱۳۹۴/۵/۲۲

بررسی تأثیر قانون تعاریف محدوده و حریم بر ساختار کالبدی-فضایی آینده شهرها نمونه موردی: شهر مشهد

محمدرحیم رهنما - دانشیار جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران.
براتعلی خاکپور - دانشیار جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران.
غلامرضا عباس زاده* - دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران.

چکیده
رشد جمعیتی و تداوم پراکنده‌رویی در شهرها، سبب گردیده تا تعیین محدوده یا سیاست محدودیت شهری به عنوان راهکاری جهت مهار رشد شهرها و مدیریت آن، مدنظر قرار گیرد. این سیاستها، محتوای یکسانی نداشته و می تواند اثرات مختلف را بر شهر و محیط پیرامونش برجای گذارد. در این مطالعه با استفاده از روش توصیفی- تحلیلی و با هدف شناخت اثرات این سیاست ها و قوانین مربوط بر فرم فضایی- کالبدی کلانشهرهای ایران، کلانشهر مشهد به عنوان نمونه، مورد مطالعه قرار گرفته است. نتایج بیانگر آن است که قانون «تعاریف محدوده و حریم شهر، روستا و شهرک و نحوه تعیین آنها» به عنوان مهمترین قانون در زمینه تعیین محدوده های شهری بوده است که با توجه به برخی ضعفهای آن، سبب شده آبادی های پیرامون مناطق کلانشهری به صورت نواحی منفصل شهری درآمده و توسعه شهری را به صورت جسته و گریخته رقم زند. علاوه بر این به دلیل عدم تعیین تکلیف وسیاست گذاری مناسب در فواصل بین این نواحی با کلانشهر و رونق ساخت وساز در این مناطق، فضای بین شهر و نواحی جدید، بتدریج پرشده وباعث گسترش افقی یا اسپرال شهر خواهد شد. همچنین باتوجه به تفاوت های موجود در بافت های روستایی و وضعیت اقتصادی- اجتماعی حاکم بر ساکنان، نابرابری های زیادی در فضای شهری وجود خواهد داشت که در ساختار فضایی شهر مشهد اثرگذار خواهد بود و باعث آشفتگی و دوگانگی در ساختار فضایی شهر خواهد شد؛ به‌عبارتی سیاست های محدودیت شهری در ایران تاکنون در جلوگیری از توسعه پراکنده شهر، کارآیی لازم را نداشته و برخی نقاط ضعف آن سبب گردیده که همچنان شاهد توسعه های شهری و شکل گیری حاشیه نشینی در مناطق کلانشهری باشیم.

واژگان کلیدی: محدودیت شهری، محدوده، حریم، توسعه جسته و گریخته.

Study on the effects of city growth boundaries Act on the physical-spatial structures of cities in the future (casestudy: Mashhad metropolis)

Abstract
The growing population,a continuation of dispersed and urban sprawl in cities caused that determination of urban growth boundaries or policies of the city containment considered as a solution in order to inhibit the growth of cities and urban growth management.These policies do'nt always have the same content and they can have different effects on the city and its surroundings.In this study,using the descriptive-analytic method and with the purpose of determining the effects of these policies and related acts on physical-spatial form of Iran metropolises,Mashhad metropolis had been studies as a case.The results indicate that"Defining limits of the city,villages and towns,and determining them"Act is the most important Act for determining the urban growth boundaries which considering some of its weaknesses,it caused that some settlements around urban area become detached urban areas and lead to scattered and leapfroged urban developments.Moreover,due to lack of appropriate policies in distances between these regions and the metropolis area and the construction boom in these distances,the spaces between the city and the new areas will be filled.Therefore,the result will be horizontal extension and urban sprawl.Also,due to differences in rural context and socio-economic status of the residents there will be many inequalities in urban space which will be affect spatial structure of Mashhad metropolis and will cause confusion and ambiguity in spatial structure of the city.In other words,urban containment policies in Iran do not work properly to prevent the urban sprawl and some of their weaknesses have caused continuous urban growth and formation of marginalization in urban areas.

Keywords: city containment, city limits, leapfrog development

* نویسنده مسئول مکاتبات، شماره تماس: ۰۹۱۵۱۴۳۱۲۵۲۱؛ رایانامه: g.abaszade@yahoo.com

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-31]

مقدمه

پاسخگویی به رشد روزافزون جمعیتی شهرها، خواه ناشی از رشد طبیعی جمعیت و خواه بر اثر مهاجرت، رشد کالبدی شهرها را گریزناپذیر ساخته است (سعیدی و کاظمی، ۱۳۹۰، ص ۱۲۰). گرچه سیاست ها و استراتژی های رشد شهری، بر اساس شرایط محلی و علایق سیاسی و اقتصادی در مکان ها که تمایل به حفظ یا بازتولید دارند، متفاوت است (Jonas,۱۹۹۱,۱۹۷)؛ اما یکی از مهمترین مسایل کلان شهری در این زمینه، تداوم پراکنده رویی یا خزش شهری است که به معنای گسترش فضایی نامنظم ساخت و سازهای کلان شهر است که در نتیجه جابجایی و تغییر مکان فعالیت ها و جمعیت از شهر مرکزی به طرف خارج شهر و پخش شدن آنها در نواحی حومه ای ظاهر می شود (صرافی و تورانیان، ۱۳۸۳، ص ۹).

پراکنده رویی اغلب در زمین های خارج از محدوده شهرداری رخ می دهد، یعنی محوطه هایی که در داخل محدوده هیچ شهرداری قرار نداشته و به دلیل فقدان مرجع کنترلی دیگر و نیز وجود شرایط نامناسب برای ساخت و ساز در قیاس با محوطه محدوده های شهری، پراکنده رویی در آن نواحی بیشتر رشد می یابد (طبیبیان و اسدی، ۱۳۸۷، ص ۱۴). لذا تعیین محدوده های شهری یکی از راهکارهای مورد استفاده در سیاست های موسوم به مهار رشد شهرها یا مدیریت رشد شهری است که هدف اصلی از به کارگیری آن، جلوگیری از رشد ناخواسته شهری و بزرگتر شدن ابعاد کالبدی شهرهاست که به تخریب محیط زیست و فضاهای باز و از دست رفتن زمین های آسیب پذیر یا مستعد توسعه می انجامد (نوروزی فرد و همکاران، ۱۳۹۲، ۱۵۲).

حریم شهرها در اجرای سیاست مدیریت و مهار توسعه شهرها و جلوگیری از گسترش ناموزون آنها ایجاد شده اند. با این وجود، این سیاست همیشه و همه جا محتوای یکسانی نداشته است. اغلب در این زمینه به سه سیاست مشخص اشاره شده است (Pendall et al,۲۰۰۲; Bengston et al,۲۰۰۴; Bengston et al,۲۰۰۶) که عبارتند از:

۱-حریم به معنای مرزهای توسعه شهری (UGB)

۲-حریم به معنای مرزهای خدمات شهری (USB) و

۳-حریم به معنای کمربند سبز (GB).

«مرزهای توسعه شهری» (UGB) خطی است که به عنوان حدفاصل میان محدوده شهری و منطقه روستایی پیرامون آن، ترسیم شده است. پهنه بندی (زونینگ) نواحی داخل خط برای کاربری های شهری و بیرون خط برای کاربری های روستایی است. وجه تمایز سیاست مرزهای توسعه شهری و کمربند سبز در این است که اولی قرار نیست دائمی باشد. محدوده بر حسب نیاز، گسترش می یابد. گاهی محدوده گسترش آینده نیز مشخص می شود (توفیق، ۱۳۹۱، ص ۴۰).

«مرزهای خدمات شهری» (USB) سیاست دیگری برای مهار توسعه شهری است که انعطاف پذیری آن حتی بیشتر از مرزهای توسعه شهری است و مرز خدمات شهری محدوده ای را نشان می دهد که فراتر از آن برخی خدمات شهری مانند آب، فاضلاب، برق و مشابه عرضه نمی شود. اراضی بیرون محدوده های از این دست قابل ساخت و ساز هستند، اما ساکنان نباید انتظار خدمات شهری را داشته باشند (توفیق، ۱۳۹۱، ۴۰).

طرح کمربند سبز، انگاره ای از برنامه ریزی عمومی کاربری زمین است. اساس و بنیاد این انگاره به ایده ابنزر هاوارد در اوایل قرن بیستم برمی گردد، زمانی که مفهوم باغ شهرها در شهر لندن و گسترش پراکنده این شهر را مطرح کرد (خلیلی، ۱۳۹۱، ۶۱). کمربند سبز در تعریف غالب، فضای واقعی و باز- جنگل، زمین زراعی، مرتع و دیگر فضاهای باز- پیرامون شهر یا مجموعه شهری (منطقه متروپلی) است که قرار است حائل و مانع دایمی در برابر توسعه شهری باشد. در اراضی مشمول کمربند سبز، توسعه به معنای ساخت و ساز یا از مقررات اکیدا

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-31]

تبعیت می کنند و یا به کلی ممنوع است. کمربند سبز با تملک فضای باز یا حق ساخت و ساز به وسیله دولت یا سازمان-های غیرانتفاعی یا با وضع مقررات برای زمین های خصوصی، ایجاد می شود (توفیق، ۱۳۹۱، ص ۴۰).

رشد جمعیت بی سابقه همراه با فعالیت های توسعه‌ای بدون برنامه‌ریزی در ایران، منجر به شهرنشینی سریع شده است. کلانشهر مشهد نیز به عنوان دومین کلانشهر ایران، رشد بالای جمعیت شهری را تجربه کرده است؛ به‌طوری‌که روند توسعه کالبدی و مساحت مناطق حاشیه‌نشین شهر مشهد از سال ۱۳۴۵ تا ۱۳۹۰ نشان دهنده میانگین رشد ۸۶,۴ درصد می باشد و سبب گردیده به منظور کنترل رشد شهری، محدوده های مختلفی پیرامون شهرها تعریف گردد که تاکنون اثرات مختلف این محدوده ها، در ایران کمتر مورد توجه قرار گرفته است. در سطح جهانی، نیز گرچه مباحثات زیادی در خصوص اثرات مثبت و منفی سیاست محدودیت شهری (UCP) انجام گرفته، اما بسیاری از تحقیقات بر اثرات سیاست محدودیت شهری روی بازارهای مسکن یا رشد شهری و زمینه های خاص دیگر متمرکز شده اند (Carlson & Nelson et al,۲۰۰۴; Dierwechter,۲۰۰۷; Woo & Guldmann,۲۰۱۴)، اما تاکنون اثرات سیاست محدودیت شهری بر فرم شهرها مورد توجه قرار نگرفته است. آنچه مسلم است، سیاست محدودیت شهری و تعیین ضوابط و مقررات حاکم بر محدوده های شهری و نوع رویکرد به آبادی های پیرامونی در شهر می تواند بر الگوی رشد و فرم شهرهای مرکزی نیز تأثیر گذارده و ساختار شهر را تحت تأثیر قرار دهد. لذا هدف این مقاله آن است تا تأثیر سیاست های محدودیت شهری و قوانین و مقررات حاکم بر آن را بر فرم کالبدی- فضایی شهر مورد تحلیل قرار دهد. نتایج با استفاده از تحلیل نمونه موردی شهر مشهد، می تواند به ارزیابی اثرات این سیاست بر فرم کالبدی- فضایی شهرها در ایران کمک کند.

بر این اساس در بخش ۲ مقاله به مرور ادبیات پرداخته می شود. بخش ۳ متدولوژی تحقیق و چارچوب تئوریکی کار را نشان می دهد. در بخش ۴ به یافته ها پرداخته می شود که در ابتدا مفهوم شناسی محدوده های شهری با توجه به قوانین در ایران بررسی خواهد شد و در ادامه نیز با توجه به آمار و اطلاعات و جمعیت و سکونتگاه های پیرامون شهر مشهد و نقشه های مربوطه، نقش بالقوه محدوده های شهری در تغییر فرم کالبدی- فضایی کلانشهر مشهد در آینده مورد بحث و تحلیل قرار می گیرد و بخش ۵ نیز نتایج را نشان می دهد.

مرور ادبیات

سیاست های محدودیت شهری

پس از آنکه شهرها به خاطر بروز مسایلی از جمله رشد صنعت، شهرنشینی شتابان، گسترش حمل و نقل و غیره دچار رشد خود به خودی شدند، با طرح مفهوم سیاست مهار یا تحدید رشد شهری، سعی شد به مسأله گسترش بی برنامه پاسخ داده شود. در واقع شهر محدود از گسترش رو به بیرون زمین های شهری و فشارهای ناشی از گسترش بازار جلوگیری می کند تا بتواند بیشتر به توسعه درونی توجه داشته باشد. سیاست های شهر محدود عبارت است از: تعیین و تصویب مرزهای رشد و توسعه شهری، محدودیت در خدمات رسانی به نواحی دور از مرکز، تعیین و اجرای کمربند سبز، اعمال محدودیت توسعه مسکونی جدید در نواحی کشاورزی، سرعت بخشیدن به توسعه های جدید برای انطباق با توسعه زیرساخت های جدید، محدودیت در صدور مجوزهای جدید مسکونی، تدوین برنامه های حفاظت و نگهداری از زمین و تشویق های مالیاتی (Razin,۱۹۹۸; Tjallingii,۲۰۰۰).

«هربرت جرارد» (Herbert Girardet,۱۹۹۹) اظهار می دارد که «در بسیاری از شهرها، پراکنش تنها از طریق بکارگیری محدودیت های برنامه‌ریزی شدید» می تواند محدود گردد. «جنکز و همکاران» (۱۹۹۶) به وضع قوانین منطقه بندی برای جلوگیری

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-31]

از مکانیابی تسهیلات در بیرون شهر به منظور توزیع کالاها و مواد غذایی خانوارها اشاره می کنند که می تواند روشی برای بهبود رشد فشرده شهری و کاهش استفاده از اتومبیل باشد. آنها با در نظر گرفتن نیروی سرایت عدم تمرکز شهری، بهترین روش برای دستیابی به توسعه فشرده شهری را جلوگیری از پراکنش شهری از طریق وضع یک الگوی گسترش متمرکز می دانند.

به همین دلیل نخست در انگلستان پس از جنگ جهانی دوم، مفهوم کمربند سبز و در ایالات متحده، در اوایل دهه ۱۹۷۰، موضوع مدیریت رشد به منظور مقابله با پدیده پراکنده رویی و گسترش ناموزون شهرها، مطرح شد (هال، ۱۳۸۷). کمربندهای سبز در انگلستان، معمولاً پیرامون مجموعه های شهری و شهرهای بزرگ مستقل قرار می گرفت (Hall,۱۹۷۴,۴۰۳) و لندن به عنوان کلان شهر پیشگام در زمینه به کارگیری کمربند سبز در جهت پاسخگویی به رشد ناموزون شهری، برنامه ریزی و مدیریت آن، در سطح بین المللی شناخته شده است. ارزیابی اثرات کمربند سبز در دهه ۱۹۹۰ حاکی از آن بود که این سیاست در مهار پراکنده رویی شهری و جلوگیری از ادغام شهرها و شهرک ها، بسیار مفید بوده است.

در ایالات متحده نیز مدیریت رشد دنبال شد که ابتدایی ترین نمونه سیستم مدیریت رشد، انگاره اش را از اجرای سیاست ناحیه خدمات شهری گرفت که هدف آن توسعه زمین های مفید با خدمات عمومی همچون سیستم فاضلاب و حفاظت از زمین های کشاورزی خارج از محدوده خدمات شهری است (Roeseler,۱۹۸۲,۱۱۰).

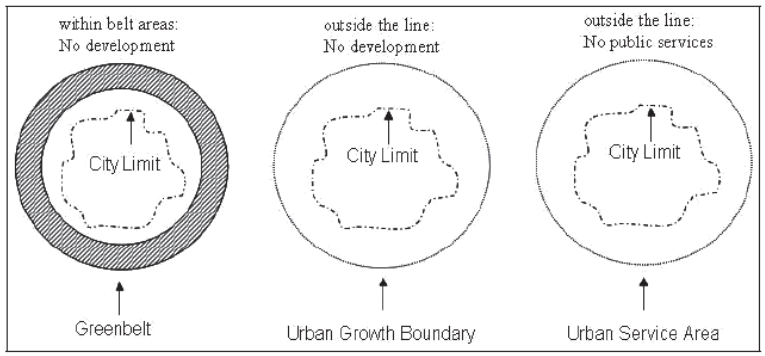
ایده مهار یا تحدید شهری به مفهوم خلق محدودیت های جغرافیایی در رشد شهری مورد توجه سیاستگذاران قرار گرفته و آنها را به طور فزاینده ای به محدوده های رشد شهری و ابزارهای مشابه دیگر، علاقه مند کرده است (Pendall et al,۲۰۰۲). مهار شهری با دو هدف اساسی ارتقای الگوهای توسعه فشرده و حفاظت از فضای باز، زمین های کشاورزی و نواحی حساس طبیعی (Nelson & Duncan,۱۹۹۵)، شامل حداقل سه نوع مختلف از ابزارهای رشد می شود: کمربند سبز و مرزهای رشد شهری که به منظور تأثیرگذاری از عوامل فشار استفاده می کنند و محدوده خدمات شهری که از عوامل کشش استفاده می کنند (Pendall et al,۲۰۰۲).

«استالی و همکاران»، مرز رشد شهری را به عنوان خطی تعریف می کنند که پیرامون یک شهر کشیده می شود و در نواحی فراتر از این مرز، توسعه های جدید مجوز داده نمی شود یا تشویق نمی گردد (Staley et al,۱۹۹۹). بروکنر نیز مرز رشد شهری را به عنوان ابزار منطقه بندی تعریف می کند که کاربری های شهری در درون مرز و کاربری های روستایی مانند زمین های زراعی، جنگلی و مسکونی کم تراکم در خارج از مرز قرار دارند (Brueckner,۲۰۰۰).

همانطور که در شکل دیده می شود، محدوده خدمات شهری (USA) مشابه UGB خطی است که پیرامون یک محدوده شهری کشیده می شود و در داخل آن، توسعه های جدید تشویق شده و خدمات عمومی فراهم می شود. محدوده های خدمات شهری معمولاً به توسعه های جدید فراتر از مرز امکان می دهد اما بدون اینکه زیرساخت را فراهم کند و بر حسب تغییرات مرز رشد شهری، انعطاف پذیر است. پندال و همکارانش، محدوده های خدمات شهری را به عنوان «سیاست کشش» می شناسند؛ در حالیکه مرزهای رشد شهری و کمربندهای سبز «سیاست های فشاری» هستند و اشاره می کنند که محدوده های خدمات شهری بیش از محدود سازی رشد جغرافیایی بر مباحث مالی تأکید می کنند (Pendall et al,۲۰۰۲).

حکومت های محلی از طریق محدوده های خدمات شهری تلاش می کنند تا با محدود کردن مرز خدماتی، هزینه های خدمات عمومی را کاهش دهند، بنابراین محدوده های خدمات شهری بیشتر،

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-31]

شکل ۱. سیاست های محدودیت شهری؛ ماخذ: (۲۰۰۷,۱۲,Wo)

جدول ۱. مقایسه سیاست های مختلف محدودیت شهری؛ مأخذ: ۲۰۰۷,۱۲,Wo

	استحکام	هدف	ویژگی ها
محکم ترین (تغییر در مرزها غیرمعمول (است	حفاظت دایمی از فضای باز یا منابع طبیعی	توسعه های جدید در درون محدوده کمربند مجوز داده نمی شود	کمربند سبز
استحکام متوسط (مرزها به صورت دوره (ای بازنگری می شود	حفاظت از زمین کشاورزی و فضای باز، کنترل پراکنش شهری	توسعه های جدید فراتر از مرز با برخی استثنائات پذیرفته نمی شود	مرز رشد شهری
استحکام حداقل (تغییرات منعطف تر در (مرزها	حداقل سازی هزینه های خدمات عمومی با مرز خدمات	توسعه های جدید فراتر از مرز بدون فراهم آوردن خدمات پذیرفته می شود	محدوده خدمات شهری

مدیریت شهری
فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۰ پاییز ۹۴
No.40 Automn 2015

سیستم «بازار محور» هستند در حالیکه مرزهای رشد شهری به سیستم توسعه «کنترل و فرماندهی» نزدیکتر می باشند.

محدوده های خدمات شهری به معنای خطی فراتر از شهر است که زیرساخت ها و خدمات در درون آن مستقر نشده یا به روزرسانی نمی شود و به صورت دوره ای توسط حکومت های محلی بازنگری می شود. در حقیقت، توسعه شهری فراتر از محدوده های رشد شهری ممنوع نمی شود اما توسعه دهندگان، مسئولیت هزینه های توسعه شامل زیرساختها و خدمات را بر عهده دارند (۲۰۰۷,۱۳,Wo).

پندال و همکاران، کمربندهای سبز را به عنوان محکم ترین استراتژی محدودیت توصیف می کنند چرا که کمربندهای سبز اصولا برای محافظت دایمی از فضای باز و منابع طبیعی به کار می روند (۲۰۰۲,Pendall et al). تغییر در مرزها حتی تحت فشارهای توسعه بالا، غیر معمول است. کمربندهای سبز نواری از زمین های طبیعی محافظت شده را شکل می دهد. بررسی فراگیر تجربه جهانی نشان می دهد فعالیت تقریباً همه آنها در راستای مدیریت گسترش شهرها و بیش از پیش با هدف های حفاظتی و محیط زیستی یعنی به معنای کمربند سبز است (۲۰۰۸,Amati). کره جنوبی و انگلیس، تاریخ طولانی استفاده از کمربندهای سبز را دارند

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-31]

جدول ۲. جدول اثرات مثبت و منفی سیاست محدودیت شهری؛ مأخذ: ۲۰۰۷,۳۶,Wo

اثرات مثبت	اثرات منفی
- حفظ فضای باز و زمین کشاورزی - حداقل سازی استفاده از زمین - ساخت و ساز کارای هزینه ای و کاهش هزینه های زیرساخت - تفکیک کاربری های شهری و روستایی - انتقال باقاعده زمین از کاربری روستایی به شهری - ارتقاء حس یکپارچگی جامعه	- افزایش قیمت مسکن - توسعه جسته و گریخته - عدم دستیابی به رشد بالاتر مدنظر در درون مرز - تهدید فضای باز و تفریحی درون مرز - عدم توانایی در فراهم آوردن فضاهای مسکونی دلخواه ساکنان - افزایش ترافیک و ازدحام - محدودیت در مکان صنایع جدید

اما در شهرهای امریکایی، تنها نمونه های کمی قابل شناسایی است. جدول زیر مقایسه سیاست های مختلف محدودیت را نشان می دهد.

برخلاف کمربندهای سبز، مرزهای رشد شهری اغلب به صورت دوره‌ای، دوباره ارزیابی شده و در صورت لزوم تغییر می یابد (۲۰۰۷,۱۱,Wo).

اثرات سیاست محدودیت شهری

گرچه سیاست محدودیت شهری توسط حکومت های محلی و ایالتی زیادی پذیرفته شده اما این سیاست ها، اثرات مثبت و منفی دارند که باید مورد توجه قرار گیرند. «واسمر» (۲۰۰۶) اثرات سیاست محدودیت شهری را بر اندازه نواحی شهری مورد تحلیل قرارداده و دریافته است که سیاست محدودیت شهر، اندازه شهرها را کاهش داده و تا حدی از پراکنش شهری، مانع شده است. «کاروترز» (۲۰۰۲)، اثرات دو نوع برنامه مدیریت رشد ایالتی- با و بدون مکانیزم های اجرایی قوی- را بر تراکم، مساحت شهری، ارزش املاک، هزینه های عمومی زیرساخت و جمعیت با استفاده از SEM، بررسی کرده است و نتیجه گرفته که برنامه های مدیریت رشد ایالتی قوی به طور مؤثری در ممانعت از پراکنش، سهم داشته است.

«وو و گولدمن» برای اندازه گیری اثرات انواع مختلف سیاست های محدودیت شهری برحسب قدرت آنها روی ساختار فضایی شهری در ۱۳۵ محدوده کلانشهری امریکا از SEM استفاده کرده اند. آنها دریافتند که سیاست های قوی محدودیت شهری در سطح ایالت مانند مرزهای رشد شهری اورگان، ساختار فضایی شهری چندمرکزی را بهبود بخشیده، و به طور مؤثری در کنترل پراکنش شهری، نقش داشته است. در نمونه ایالت پیرس در واشنگتن؛ کارلسون و دایروچتر دریافتند که ساخت و سازهای جدید بین سالهای ۱۹۹۱ و ۲۰۰۲، عمدتاً در دورن مرزهای رشد شهری که از ۱۹۹۵ مشخص شده است، اتفاق افتاده است. این نتایج اشاره دارد که مرزهای رشد شهری، توسعه های جدید در درون مرزها را تشویق کرده است.

توفیق با مطالعه حریم شهر تهران و مقایسه بین سالهای ۱۳۴۵ که طرح جامع اولیه شهر تهران تهیه شده و سال ۱۳۸۵ نشان می دهد که پس از گذشت چهار دهه، بسیاری از آبادی های حریم یا آبادی های تازه تأسیس شده به شهر مبدل شده اند و به غیر از ۲۲ شهر حریم در سرشماری سال ۱۳۸۵، جمعیت ۳۰ روستای حریم بیش از پنج هزار نفر بوده یعنی با موازین رایج قابل تبدیل به شهر شدن هستند. وی اظهار می دارد که آبادی های بزرگ حریم، خواه شهر نامیده شوند یا نشوند، سرشت شهری دارند. به عبارتی شهرها و جمعیت شهری

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-31]

جدول ۳. ویژگی های جمعیتی و کالبدی شهر مشهد طی سالهای مختلف؛ ماخذ: مهندسین مشاور فرنهاد، ۱۳۸۸، ص ۶۶ و شهرداری مشهد، ۱۳۹۲

سال	جمعیت (نفر)	مساحت (هکتار)	تراکم شهری (نفر بر هکتار)	سرانه زمین شهری (متر مربع)
۱۲۷۰	۴۵۰۰۰	۷۵۰	۶۰	۱۶۷
۱۳۱۰	۱۰۰۰۰۰	۱۰۴۰	۹۶	۱۰۴
۱۳۳۵	۲۴۲۰۰۰	۱۶۰۰	۱۵۱	۶۶
۱۳۴۵	۴۰۹۶۰۰	۳۲۰۰	۱۲۸	۷۸
۱۳۵۵	۶۶۷۸۰۰	۷۸۰۰	۸۶	۱۱۷
۱۳۶۵	۱۴۶۳۵۰۰	۱۸۵۰۰	۷۹	۱۲۶
۱۳۷۵	۱۸۸۷۴۰۰	۲۶۱۰۰	۷۲	۱۳۸
۱۳۸۵	۲۴۲۷۳۰۰	۲۹۵۸۰	۸۲	۱۲۲
۱۳۹۰	۲۷۶۶۲۵۸	۳۰۳۹۸	۹۱	۱۰۹

حریم به طور محسوس بیشتر از آن چیزی است که رسماً شهر نامیده شده است (توفیق، ۱۳۹۱، ص ۴۴). در مجموع اثرات مثبت و منفی سیاست های محدودیت شهری را می توان به صورت جدول زیر بیان نمود:

روش تحقیق

تحقیق حاضر از نوع تحقیقات کاربردی و روش تحقیق از نوع توصیفی- تحلیلی می‌باشد. در ابتدا از طریق مطالعات کتابخانه ای و اسنادی به شناخت ادبیات و مفاهیم محدوده های شهری و سیاست های محدودیت شهری در جهان و ایران پرداخته شده و در ادامه با استفاده از نرم افزار Arc GIS و پس از روی هم گذاری لایه های رقومی حریم شهر مشهد و روستاهای شهرستان مشهد، روستاهای واقع در حریم شهر مشهد انتخاب شده و با توجه به روند رشد جمعیت در سالهای ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۰ و تابع رشد نمایی جمعیت با فرض ثابت بودن نرخ رشد، جمعیت روستاهای داخل حریم شهر مشهد برای سال های ۱۳۹۵، ۱۴۰۰ و ۱۴۰۵ پیش بینی می شود. همچنین روستاهایی که در سال های ۱۳۹۵، ۱۴۰۰ و ۱۴۰۵ دارای شرایط شهر شدن (شاخص جمعیتی حداقل ۱۰،۰۰۰ نفر) هستند و از طرف دیگر داخل حریم شهر مشهد قرار گرفته اند، شناسایی شده و سپس با توجه به قانون «تعاریف محدوده و حریم شهر، روستا و شهرک و نحوه تعیین آن ها»، اثرات آن بر رشد فضایی- کالبدی شهر مشهد مورد تحلیل قرار می گیرد.

محدوده و قلمرو پژوهش

شهر مشهد به عنوان دومین کلان شهر مذهبی جهان و دومین کلان شهر ایران (پیله ور و پوراحمد، ۱۳۸۳، ص ۱۰۴)، مرکز استان خراسان رضوی، در شمال شرق ایران قرار دارد و با نقش و عملکرد فرهنگی و مذهبی و اهمیت ارتباطی و تجاری در سطح ملی و فراملی (مافی و سقایی، ۱۳۸۷، ص ۲۸)، تا آغاز قرن حاضر بافت قدیمی و حالت سنتی خود را حفظ کرده، اما با شروع این دوره تغییراتی در بافت سنتی شهر پدید می آید و ساختار آن تغییر یافته و رشد آن آغاز می شود (رهنما و عباس زاده، ۱۳۸۵،

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-31]

نقشه ۱. جایگاه محدوده مورد مطالعه؛ ماخذ: منصوری دانشور و کنگان خسروی، ۱۳۸۹، ص ۱۰۳.

مدیریت شهری
فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۰ پاییز ۹۴
No.40 Automn 2015

ص ۱۲۰) و در سال ۱۳۹۲ با احتساب نواحی منفصل توس و قرقی، دارای ۳۲۸ کیلومتر مربع مساحت و ۲۸۰۷۴۶۴ نفر جمعیت بوده است (شهرداری مشهد، ۱۳۹۲).

وسعت محدوده و حریم شهر قبل از تصویب طرح جامع فعلی به ترتیب ۲۹۲ و ۵۶۴ کیلومترمربع بوده است. بر این اساس تراکم جمعیتی محدوده و حریم شهر به ترتیب ۸۲ و ۴۲ نفر در هکتار می باشد (منصوری دانشور و کنگان خسروی، ۱۳۸۹، ص ۱۰۲). و طبق طرح جامع فعلی به ترتیب به بیش از ۳۰۰ و ۷۷۰ کیلومترمربع افزایش یافته است.

یافته ها

محدوده های شهری در ایران

در نظام مدیریت توسعه شهری ایران، بر اساس قوانین تصویب شده از دهه ۱۳۴۰ به بعد، تعیین و اعمال محدوده های مختلف مورد توجه قرار گرفته است. به موجب این قوانین، محدوده تحت شمول نهادهای مختلف در فضای پیرامون شهرها تعیین و تعریف شده است. از جمله سه محدوده اصلی که در شهرها، تعریف شده است می توان به محدوده قانونی، محدوده خدمات شهری و محدوده استحفاظی اشاره نمود:

۱- محدوده قانونی؛ بر اساس ضوابط قانونی پیشین در ایران، «محدوده ای که طبق قانون شهرداری یا قوانین مربوط به شهرداری ها تعیین شده و مناطق واقع در آن، بر اساس قانون، جزء مناطق شهری محسوب می شود» (شیعه، ۱۳۸۸، ص ۱۰)، محدوده قانونی شهر نامیده می شد.

۲- محدوده خدمات شهری؛ طبق ضوابط قانونی قبلی ایران، «محدوده ای که در داخل آن شهرداری در مورد ارائه خدمات شهری و همچنین صدور پروانه ساختمانی برای یک دوره معین اقدام می کند» (شیعه، ۱۳۸۷، ص ۱۰)، محدوده خدماتی شهرداری نامیده می شد.

۳- محدوده استحفاظی (حریم شهر)؛ محدوده استحفاظی، محدوه فراسوی محدوده قانونی شهر است که به منظور توسعه آتی شهر در نظر گرفته شده و تحت نظر و کنترل شهرداری بوده و شهرداری نظارت بر کلیه فعالیتهای آن را به عهده دارد. در دستورالعمل ابلاغی وزارت کشور در خصوص نحوه

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-31]

تعییـن حریـم شـهرها، تعریـف زیـر ارائه شـده اسـت: «حریم شـهر عبارت اسـت از محـدوده ای که بزرگ تر و دربرگیرنـده محدوده قانونی شـهر بـوده به طوری که سـطح حاصـل از آن بتواند نیازهای جمعیت آتی شـهر را براسـاس سـرانه هـای معمـول در کلیـه کاربریهـای شـهری تأمیـن نماید.»

حریـم شـهر در مـورد کلیـه شـهرها بایـد دارای خصوصیـات زیـر باشـد:

الـف- حـدود آن بـا توجـه به تعریـف حریم تا شـعاعی در نظـر گرفتـه شـود کـه هـر نـوع عملیـات عمرانی و فعالیتهای سـاختمانی در آن، مسـتقیماً روی شهر موثر باشد؛

ب- حریـم شـهر در مقیـاس منطقـه ای بایـد طـوری تعییـن و مشـخص گردد که بـا حریم شـهرهای مجاور تداخـل نکـرده و در حداکثـر رشـد خـود، منطبـق بـر حـوزه شـهری بـوده و تـا پنـج سـال آتـی نیـازی بـه تجدیـد نظـر و تغییر نداشـته باشـد.

تـا پیـش از تصویـب قانـون تعاریـف محـدوده و حریـم شـهر، روسـتا و شـهرک و نحـوه تعییـن آنهـا مصـوب سـال ۱۳۸۴، اغتشـاش در تعاریف مربوط به قلمروهای مدیریـت شـهری در قوانیـن مربـوط به کنترل توسـعه شـهری بـه حـدی بـوده اسـت کـه بـا مـرور قوانیـن مختلـف در ایـن زمینـه می تـوان بیـش از ۱۵ عنـوان مختلـف برای آن یافت (برک پور و اسـدی، ۱۳۸۵، ص ۸۸). ایـن تشـتت و عناویـن مختلـف، سـبب شـد تا به منظور یکسان سـازی و هماهنگی بیشـتر در امر کنترل توسـعه شـهری، قانون «تعاریف محدوده و حریم شـهر، روسـتا و شـهرک و نحـوه تعییـن آنهـا» در ۱۲ مـاده و ۱۱ تبصره، در سـال ۱۳۸۴ مصوب گردد و طبق آن دو عنـوان کلـی محدوده و حریم مشـخص گـردد (مجلس شـورای اسـلامی ایران، ۱۳۸۴).

۴-محـدوده شـهر؛ طبـق مـاده ۱ قانـون مذکـور، «محـدوده شـهر» عبارت اسـت از «حدکالبـدی موجود شـهر و توسـعه آتـی در دوره طـرح جامـع و تـا تهیـه طـرح مذکـور در طـرح هـادی شـهر کـه ضوابـط و مقـررات شهرسـازی در آن لازم الاجـراء مـی باشـد».

۵-حریـم شـهر؛ بنـا بـه مـاده ۲ قانـون، حریـم شـهر عبـارت اسـت از «قسـمتی از اراضـی بلافصـل پیرامون محـدوده شـهر که نظـارت و کنتـرل شـهرداری در آن ضرورت دارد و از مرز تقسـیمات کشـوری شهرسـتان و بخـش مربـوط تجـاوز ننماید».

همچنیـن طبـق تبصره ۱ مـاده ۳ قانون، «روسـتاهایی کـه در حریـم شـهرها واقـع می‌شـوند مطابـق طـرح هـادی روسـتایی دارای محـدوده و حریم مسـتقل بوده و شـهرداری شـهر مجاور حق دخالت در سـاخت و ساز و سـایر امـور روسـتا را نـدارد» و طبق تبصـره ۲ همان مـاده «روسـتاهائی کـه بـه موجـب طرح‌هـای مصـوب جامـع و هـادی در داخـل حریم شـهرها واقع شـوند در صورت رسـیدن به شـرایط شـهر شـدن، شـهر مستقل شـناخته نشـده و بـه صـورت منفصـل بـه عنـوان یک ناحیـه یـا منطقه از نواحـی یا مناطق شـهر اصلی تلقی و اداره خواهنـد بـود و بـرای آنهـا در قالـب طرح‌هـای جامـع و تفصیلـی ضوابـط و مقـررات ویـژه متضمـن امـکان اسـتمرار فعالیت‌هـای روسـتائی تهیـه و مـلاک عمـل قـرار خواهـد گرفت».

طبـق مـاده ۵ و ۶ قانـون، محـدوده و حریـم شـهرها، در طـرح جامـع شـهر و تـا تهیه طـرح مذکـور در طرح هـادی شـهر، تعییـن و تصویـب می‌گـردد. تفـاوت نوع رویکـرد ایـن قانـون بـا قوانیـن قبلـی در آن اسـت کـه طبـق روال گذشـته «مالکیـن اراضـی و امـلاک واقـع در محـدوده شـهر یـا حریـم آن بایـد قبـل از هـر اقدام عمرانـی یـا تفکیـک اراضـی و شـروع سـاختمان از شـهرداری پروانـه اخـذ نماینـد» اما طبق قانـون فعلی، آبـادی هـای واقـع در حریـم بـه صـورت مسـتقل بوده و شـهرداری حـق دخالـت در سـاخت و سـاز در آنها را نـدارد. بـه عـلاوه طبـق قوانیـن قبلـی، در صورتـی که گسـترش شـهر، ادغـام مرز سـاخت وسـاز کالبـدی آن را بـا محـدوده ثبتـی یـا عـرض چنـد روسـتا، مـکان و مزرعه سـبب شـود، تـا زمانی کـه این تداخـل بافت در چارچوب قانون تقسـیمات کشـوری بـه تصویب هیئت وزیـران نرسـد، بافـت هـای حاشـیه ای ادغام شـده در شـهر، همچنـان روسـتا تلقـی مـی شـوند و شـهرداری

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-31]

حـق هیـچ گونـه اقدامی در محـدوده یاد شـده را ندارد امـا طبق قانـون فعلی، آبـادی های مسـتقل در صورت رسـیدن به شـرایط شـهر شـدن، به صـورت منفصل به عنـوان یـک ناحیـه یا منطقـه از نواحی یا مناطق شـهر اصلـی تلقـی و اداره خواهنـد شـد کـه ایـن تفـاوت ها، مـی توانـد در نـوع اثـرات آن تفـاوت هایی ایجـاد کند. همچنین سیاسـت دیگری برای جلوگیری از گسـترش شـهرها و مهـار رشـد شـهری در ایـران، ایجـاد کمربند سـبز شـهری اسـت. اولین اقدامات برای ایجـاد کمربند سـبز در ایـران، در سـال ۱۳۵۶ و بـا مصوبـات شـورای نظـارت بر گسـترش شـهر تهـران صـورت گرفـت. این سیاسـت در ابتـدا فقـط بـرای تهـران اعمـال شـد، امـا در برنامـه دوم پنـج سـاله توسـعه اقتصـادی، اجتماعی و فرهنگـی کشـور در سـال ۱۳۷۴، ایجـاد کمربنـد سـبز بـرای هفت کلان شـهر کشـور به منظـور کاهش آلودگـی هـوا تصویـب شـد. سـایر زمینـه هـای قانونی طـرح مفهـوم کمربند سـبز در ایران بـه دو قانون برمی گـردد: نخسـت، قانون «نحوه جلوگیـری از آلودگی هوا، مصـوب ۱۳۷۴» کـه احـداث فضـای سـبز در اطـراف شـهرها را بـرای جلوگیـری از آلودگی هوای شـهر لازم دانسـته اسـت. دوم، «ضوابـط جلوگیـری از افزایـش محـدوده شـهرها، مصـوب ۱۳۷۸» کـه کمربنـد سـبز را بـه عنـوان ابـزار کنتـرل کننده محـدوده شـهرها در نظـر گرفته اسـت (حاجی، ۱۳۹۰، ص ۱۰۹). سیاسـت کمربنـد سـبز در ایران بیشـتر بـه عنوان یک سیاسـت مکمـل در کنـار سـایر محـدوده ها برای مهـار و کنترل توسـعه شـهری و تأمیـن فضـای بـاز تنفسـی پیرامون شـهرها، آن هـم به صـورت لکه ای و در برخـی از نقاط اطـراف شـهرها، نمـود پیدا کـرده اسـت (نـوروزی فرد و همـکاران، ۱۳۹۲، ۱۵۸). بـر ایـن اسـاس، محـدوده کمربند سـبز با مسـاحت حدود ۲۸۳۸ هکتـار پیرامون کلانشـهر مشـهد بـا رویکـرد توسـعه پایـدار و اهـداف کاهـش اثـرات ناشـی از توسـعه بـی رویـه کلانشـهر مشـهد و افزایـش کیفیـت زیسـت پذیـری محیـط شـهری، پیشـنهاد شـده اسـت (مهندسـین مشـاور فرنهـاد، ۱۳۹۱، ۲).

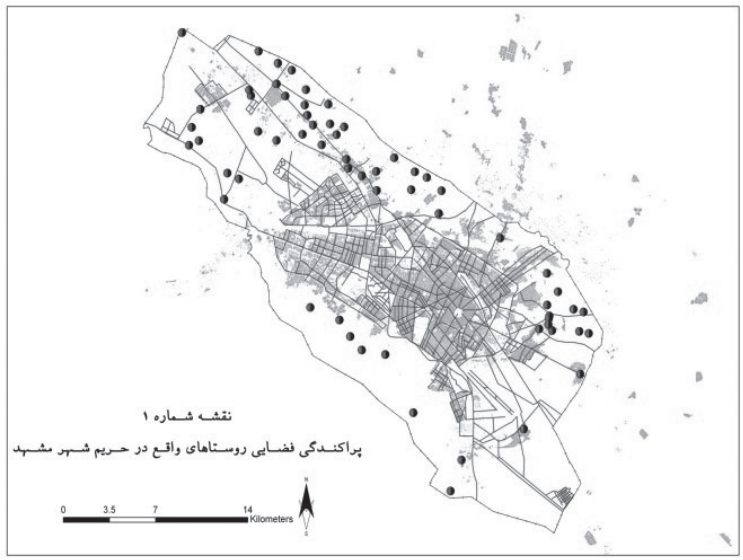
تحلیـل اثـرات بالقـوه محـدوده هـای شـهری (قانـون مصـوب ۱۳۸۴) بر فرم کالبـدی- فضایی کلانشـهر مشهد

همجـواری جغرافیایـی یـک شـهر بـا شـهری دیگـر یا آبـادی هـای پیرامـون آن مـی توانـد یکـی از عوامـل تأثیرگـذار بـر رونـد توسـعه و فیزیکـی شـهر باشـد. اسـتدلال منطقـی ایـن ایـده آن اسـت کـه زمانـی کـه آبـادی هـا و روسـتاهای پیرامونـی در فواصـل بسـیار نزدیـک بـه شـهر قـرار گرفته باشـد، با رشـد و توسـعه شـهر و گسـترش محـدوده و حریـم آن، خودبخـود مناطق روسـتایی پیرامونـی در درون محـدوده و حریم شـهر قـرار گرفتـه و بـه عنـوان جزئـی از بافت شـهری در مـی آینـد. نمونـه ایـن مسـأله را می توانـد در عمده کلانشـهرهای ایـران ملاحظـه نمـود. در کلانشـهر مشـهد، ادغـام آبادیهـا در دهه هـای اخیر بـه خصوص از سـالهای ۵۵-۱۳۴۵ با توسـعه شـهر به اطراف شروع گردیـده اسـت، و سـپس در دوره هـای بعـدی سـرعت و شـدت بیشـتری بـه خـود گرفتـه اسـت. بـه گونه ای کـه نواحـی دارای بافـت روسـتایی، شـهری گردیده اند و سـبب جـذب بیشـتر مهاجریـن روسـتایی نیز شـده انـد. از سـال ۱۳۴۵ تـا ۱۳۵۵ شـهر بـه سـوی شـرق و شـمال شـرق گسـترش یافته و حدود ۹ آبـادی و کوره آجرپزی در بافت شـهر ادغام گردیده اسـت (مهندسـان مشـاور خازنـی، ۱۳۷۰، صـص ۵-۴).

توسـعه فیزیکـی مشـهد بیـن سـالهای ۱۳۵۵ و ۱۳۶۵ بیشـتر از ۱۸ آبـادی را بـه درون شـهر وارد کـرده اسـت (بـه طـور مثال دو شـهرک گلشـهر و سـاختمان (۲۰۰۹,۱۲۳۷,Taleshi) کـه جمعیـت آنهـا را معـادل ۵۲۷۹۶ نفـر دانسـته انـد (زیـاری، ۱۳۷۸، ص ۱۷۰). در فاصلـه سـالهای ۱۳۷۰ تـا ۱۳۸۰ نیز متجـاوز از ۱۲ آبـادی و مرکـز جمعیتـی در منطقـه شـمال و شـمال شـرق مشـهد (شـهرک طالقانـی، بحرآباد، مهـدی آباد، کـوی امیرالمومنیـن، کـوی امـام هـادی، نـه دره، کوی آب و برق) در بافت پیوسـته شـهر ادغام گردیده اسـت (میرفندرسـکی، ۱۳۸۲، ص ۹۰).

بـه موجـب تبصـره ۲ مـاده ۳ قانـون تعاریـف محدوده

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-31]

نقشه ۲. پراکندگی فضایی روستاهای واقع در حریم شهر مشهد

جدول ۴. جمعیت موجود و پیش بینی جمعیت ناحیه منفصل شهرک شهید باهنر مشهد

ردیف	نام آبادی	جمعیت ۱۳۹۰	رشد جمعیت ۱۳۷۵-۹۰	جمعیت ۱۳۹۵	جمعیت ۱۴۰۰	جمعیت ۱۴۰۵
۱	شهرک شهید باهنر	۲۹۸۸۲	۲,۴۵۲	۳۳۷۳۰	۳۸۰۷۴	۴۲۹۷۷

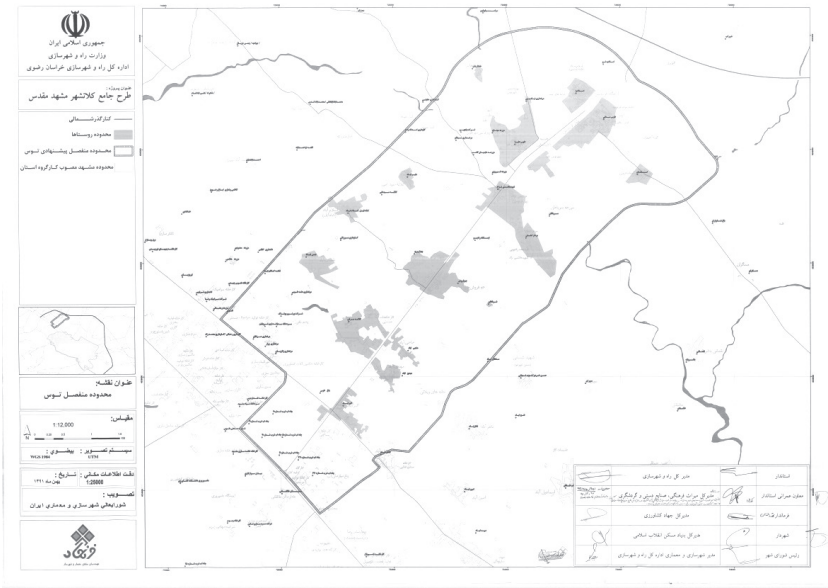
مدیریت شهری
فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۰ پاییز ۹۴
No.40 Automn 2015

و حریم شهر، روستا و شهرک و نحوه تعیین آنها، «روستاهایی که به موجب طرحهای مصوب جامع و هادی در داخل حریم شهرها واقع شوند در صورت رسیدن به شرایط شهر شدن، شهر مستقل شناخته نشده و به صورت منفصل به عنوان یک ناحیه یا منطقه از نواحی یا مناطق شهر اصلی تلقی و اداره خواهند شد و برای آنها در قالب طرحهای جامع و تفصیلی ضوابط و مقررات ویژه متضمن امکان استمرار فعالیتهای روستایی تهیه و ملاک عمل قرار خواهد گرفت». بر این اساس، روستاهای زیادی در حریم شهر مشهد واقع گردیده که در نقشه زیر نشان داده شده است:

طبق نقشه روستاهایی که درون حریم شهر مشهد واقع شده اند عبارتند از: قلعه خیابان، طرق، مشهد قلی، نوده، شهر دانش، قلعه نو عوارض، سیس آباد، دوست آباد، مهدی آباد، همت آباد، امیر آباد، کوشک مهدی، کال زرکش، اسماعیل آباد، چهل حجره، منزل اباد، ویرانی، عباس آباد، زرکش، آب اشکان، کشف، ناظریه و... که جمعا ۶۱ روستا می باشند. قانون فوق سبب گردیده تا در سالهای اخیر برخی محدوده های منفصل به عنوان نواحی شهر مشهد شناخته شوند که شامل سه ناحیه منفصل شهرک شهید باهنر (قلعه خیابان)، توس و قرقی بوده است.

- شهرک شهید باهنر به عنوان یک محدوده منفصل شهری در بخش رضویه و دهستان میامی در جنوب شرقی شهر مشهد واقع است. شهرک شهید باهنر در محور جاده سرخس بعد از شهرک شهید رجایی (ساختمان) و در ۵ کیلومتری این کلانشهر قرار دارد. این شهرک در سال ۱۳۸۹ به عنوان ناحیه ای منفصل به محدوده تحت نظارت منطقه ۶ شهرداری مشهد ملحق گردیده است. مساحت این شهرک ۱۶۰ هکتار می‌باشد و در سال ۱۳۹۰ دارای ۲۹۸۸۲

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-31]

نقشه ۳. پهنه های روستایی محدوده منفصل توس

نفـر جمعیت بوده اسـت.

محـدوده منفصل تـوس در فاصله حدود ۱۵ کیلومتری مشـهد از اردیبهشـت ماه سـال ۹۲ به محدوده شـهری مشـهد الحـاق پیـدا کـرد کـه ۳ هـزار هکتار مسـاحت دارد و از تجمیع ۱۶ روسـتا و اراضی کشـاورزی و باغات شـکل گرفتـه اسـت و در سـال ۱۳۹۰ دارای ۲۰۴۰۵ نفـر جمعیـت در قالـب ۵۶۷۹ خانـوار بوده اسـت که به منطقه ۱۲ شـهرداری، ملحق شـده اسـت.

- ناحیـه منفصل قرقی در حدود ۱۰ کیلومتری مشـهد نیز از تجمیع ۴ آبادی سیاسـک، قرقی سـفلی، حسـین آبـاد قرقی، قرقی علیا شـکل گرفته که در سـال ۱۳۹۰ دارای ۲۰۸۳۵ نفـر جمعیت و ۵۵۶۳ خانوار بوده اسـت کـه به شـهرداری منطقه ۳ الحاق گردیده اسـت.

مجمـوع جمعیـت سـه ناحیـه فـوق طبـق جمعیـت سـال ۱۳۹۰، ۷۱۱۲۲ نفـر و مسـاحت آنهـا بیش از ۳۰ کیلومتـر مربـع مـی باشـد که نـه تنهـا سـبب افزایش جمعیت و وسـعت کلانشـهر مشـهد گردیده است؛ بلکه بـا توجـه بـه انفصـال آنهـا، شـکل فضایـی شـهر را بـه صـورت چندپاره درآورده اسـت. از سـوی دیگـر، آبادی هـای دیگـری نیـز در محـدوده حریم واقع هسـتند که در جـدول ۶ نشـان داده شـده اسـت.

بـا توجـه بـه جمعیت سـال ۱۳۹۰ و رشـد پیـش بینی شـده بـرای سـالهای بعد و بـا توجه به حد نصاب شـهر در ایـران (۱۰۰۰۰ نفـر)، در سـال ۱۳۹۵، سـه آبـادی دوسـت آبـاد، کشـف و منـزل آبـاد بـه صـورت شـهر درخواهنـد آمـد و در مجمـوع ۳۷۶۱۱ نفـر بـه صورت منفصـل بـه شـهر افـزوده خواهـد شـد. و بـا احتسـاب جمعیـت سـه ناحیـه منفصـل موجود (شـهرک شـهید باهنـر، طـوس، قرقـی) در سـال ۱۳۹۵، ۱۲۵۹۷۳ نفـر در نواحـی منفصـل سـکونت خواهند داشـت. همچنین در سـال ۱۴۰۰ عـلاوه بر سـه آبـادی فوق، آبـادی کال زرکـش نیـز بـه شـهر تبدیـل خواهـد شـد کـه در آن برهـه زمانـی ۱۳۱۴۹ نفـر جمعیـت خواهد داشـت و با توجـه بـه جمعیـت سـه آبـادی دیگـر در آن سـال، در مجمـوع ۸۳۰۳۰ نفر جمعیت منفصـل در این ۴ آبادی خواهـد بـود. لـذا مجمـوع جمعیـت ایـن نواحی و سـه ناحیـه منفصـل فعلـی بـه ۱۹۶۴۰۸ نفر خواهد رسـید. در سـال ۱۴۰۵ نیـز آبـادی زرکش- کـوی کافی به این نواحـی افـزوده خواهـد شـد کـه بـا توجـه بـه جمعیت آن (۱۲۲۸۹ نفـر) در مجمـوع، ۵ ناحیـه منفصل جدید

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-31]

جدول ۴. جمعیت فعلی و پیش بینی جمعیت آبادی های ناحیه منفصل توس

ردیف	نام آبادی	تعداد جمعیت ۱۳۹۰	رشد جمعیت ۹۰-۱۳۷۵	جمعیت ۱۳۹۵	جمعیت ۱۴۰۰	جمعیت ۱۴۰۵
۱	اکبر آباد	۲۳۴۵	۴,۷۰۳	۲۹۵۱	۳۷۱۳	۴۶۷۲
۲	مهدی آباد	۷۶۹	-	-	-	-
۳	حاجی آباد	۷۵۹	۴,۰۹۰	۹۲۷	۱۱۳۳	۱۳۸۵
۴	کلاته برفی	۲۴۹۶	۵,۹۳۶	۳۳۳۰	۴۴۴۳	۵۹۲۸
۵	چهاربرج	۳۴۵۷	۶,۵۹۷	۴۷۵۸	۶۵۴۸	۹۰۱۳
۶	شهید هاشمی نژاد	۲۴۸۳	۸,۲۱۳	۳۶۸۴	۵۴۶۷	۸۱۱۲
۷	مردارکشان	۱۳۲۳	۱,۲۳۸	۱۴۰۷	۱۴۹۶	۱۵۹۱
۸	اسفندیان	۲۷۴	۲,۶۵۳	۳۱۲	۳۵۶	۴۰۶
۹	طوس سفلی	۳۰۲۷	۳,۹۴۲	۳۶۷۲	۴۴۵۶	۵۴۰۶
۱۰	اسلامیه	۱۷۳۷	۲,۱۲۰	۱۹۲۹	۲۱۴۲	۲۳۷۹
۱۱	طوس علیا	۶۲۶	۴,۶۴۱	۷۸۵	۹۸۵	۱۲۳۶
۱۲	خطایان	۸۸	۱۴,۲۰۵	۱۷۱	۳۳۲	۶۴۵
۱۳	کلاته سید علی	۵۷	-۳,۷۴۲	۴۷	۳۹	۳۲
۱۴	شاه نیل/ اسلام آباد	۱۸۷	۲,۴۵۳	۲۱۱	۲۳۸	۲۶۹
۱۵	شمس آباد	۴۸۵	۶,۴۸۴	۶۶۴	۹۰۹	۱۲۴۵
۱۶	جوفروش	۶۲	-۰,۲۱۱	۶۱	۶۱	۶۰
مجموع	-	۲۰۴۰۵	-	۲۴۹۰۹	۳۲۳۱۸	۴۲۳۷۹

جدول ۵. جمعیت فعلی و پیش بینی جمعیت آبادی های ناحیه منفصل قرقی

ردیف	نام آبادی	جمعیت ۱۳۹۰	رشد جمعیت ۹۰-۱۳۷۵	جمعیت ۱۳۹۵	جمعیت ۱۴۰۰	جمعیت ۱۴۰۵
۱	قرقی سفلی	۸۶۰۶	۹,۸۲۵	۱۳۷۵۰	۲۱۹۶۹	۳۵۱۰۱
۲	حسین آباد قرقی	۸۰۹۳	۶,۱۲۷	۱۰۸۹۵	۱۴۶۶۷	۱۹۷۴۶
۳	سیاسک	۳۰۱۵	۵,۸۷۲	۴۰۱۱	۵۳۳۵	۷۰۹۶
۴	قرقی علیا	۱۱۲۱	-۰,۹۸۸	۱۰۶۷	۱۰۱۵	۹۶۶
مجموع	-	۲۰۸۳۵	-	۲۹۷۲۳	۴۲۹۸۶	۶۲۹۰۹

شهری با جمعیت ۱۶۶۵۹۱ نفر و همراه با نواحی سه گانه موجود به صورت کلی ۸ ناحیه منفصل شهری با جمعیت ۳۱۴۸۵۶ در قالب این نواحی وجود خواهد داشت.

لذا تبدیل اینگونه آبادی ها به ناحیه ای از مادرشهر اصلی طبق تبصره ۲ ماده ۳ قانون، سبب خواهد شد که فرم فضایی- کالبدی شهر مشهد به صورت تکه پاره، جسته گریخته و جهش قورباغه ای تبدیل شود. علاوه بر این باید توجه داشت که توسعه جسته و گریخته در گذر زمان باقی نخواهد ماند و به دلیل فاصله این نواحی با مشهد و عدم تعیین تکلیف یا طرح های کارشناسی برای زمین های بین این نواحی با مشهد، ساخت و ساز در آن رونق گرفته و در اثر رشد جمعیت، بتدریج نواحی خالی از سکنه

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-31]

جدول ۶. جدول آبادی های واقع در حریم مصوب و پیش بینی جمعیت آنها طی سالهای آتی

ردیف	نام آبادی	جمعیت ۱۳۹۰	مساحت محدوده (هکتار)	وضعیت طرح	رشد جمعیت ۹۰-۱۳۷۵	جمعیت ۱۳۹۵	جمعیت ۱۴۰۰	جمعیت ۱۴۰۵
۱	اروند	۲۲۰	۵	در دست تهیه	۰,۸۷۷	۲۳۰	۲۴۰	۲۵۱
۲	اسماعیل اباد	۲۲۹۸	۴۲	در دست تهیه	۲,۲۷۹	۲۵۷۴	۲۸۷۹	۳۲۲۲
۳	امیراباد	۴۲۴۴	۲۹	هادی مصوب	۵,۱۳۷	۵۴۵۲	۷۰۰۴	۸۹۷۷
۴	امین اباد	۹۱۲	۲۶	هادی مصوب	۳,۰۸۷	۱۰۶۲	۱۲۳۶	۱۴۳۹
۵	باغون اباد	۱۶۶۶	۱۹/۵	هادی مصوب	۷,۹۴۸	۲۴۴۲	۳۵۷۹	۵۲۴۷
۶	پاوا	۴۶۵	۶/۴	در دست تهیه	۶,۰۰۱	۶۲۲	۸۳۳	۱۱۱۵
۷	تخته کاظم اباد	۲۳۰	--	فاقد طرح	۰,۵۳۱	۲۳۶	۲۴۲	۲۴۹
۸	جلالیه	۱۱۶	۱/۵	در دست تهیه	۰,۰۵۸	۱۱۶	۱۱۷	۱۱۷
۹	چاه خاصه	۸۰۶	۱۱	در دست تهیه	۳,۳۵۹	۹۵۱	۱۱۲۲	۱۳۲۳
۱۰	چاهشک	۱۷۹۴	۲۳	هادی مصوب	۳,۱۶۶	۲۰۹۷	۲۴۵۰	۲۸۶۳
۱۱	چهل حجره	۳۷۲۰	۲۱	هادی مصوب	۴,۷۷۸	۴۶۹۸	۵۹۳۳	۷۴۹۲
۱۲	حلوایی	۲۴۵	۲/۳	در دست تهیه	۱۵,۲۲۸	۴۹۹	۱۰۱۶	۲۰۷۰
۱۳	خین عرب	۱۲۷۵	۱۰	هادی مصوب	۸,۳۱۰	۱۹۰۰	۲۸۳۳	۴۲۲۲
۱۴	ده غیبی	۱۳۶۰	۴۰	هادی مصوب	۵,۶۷۸	۱۷۹۲	۲۳۶۳	۳۱۱۴
۱۵	دوست اباد	۸۱۴۵	۷۱	هادی مصوب	۷,۸۱۶	۱۱۸۶۶	۱۷۲۸۸	۲۵۱۸۶
۱۶	روح اباد	۱۰۲۹	۹/۶	هادی مصوب	۹,۳۲۹	۱۶۰۷	۲۵۱۱	۳۹۲۲
۱۷	زرکش-کوی کافی	۳۹۵۳	۵۱	در دست تهیه	۷,۹۲۰	۵۷۵۲	۸۴۰۷	۱۲۲۸۹
۱۸	شهراباد	۱۸۲۵	۲۴	هادی مصوب	۴,۰۳۷	۲۲۲۴	۲۷۱۱	۳۳۰۴
۱۹	صفی آباد	۶۷	۴/۵	تعیین محدوده	-۱,۴۹۶	۶۲	۵۸	۵۳
۲۰	صیداباد	۱۳۴۶	--	هادی مصوب	۴,۴۵۵	۱۶۷۴	۲۰۸۱	۲۵۸۸
۲۱	فرخ اباد	۶۷۹	۶	مصوب (بلاتکلیف)	۵,۷۶۳	۸۹۹	۱۱۸۹	۱۵۷۴
۲۲	فریزی	۱۳۷۶	۲۲/۵	هادی مصوب	۴,۲۱۳	۱۶۹۱	۲۰۷۹	۲۵۵۵
۲۳	فیانی	۸۰	۲/۳	تعیین محدوده	۱,۸۲۴	۸۸	۹۶	۱۰۵
۲۴	کاظم اباد	۹۹۳	۱۵	هادی مصوب	۶,۱۴۴	۱۳۳۸	۱۸۰۳	۲۴۲۹
۲۵	کال زرکش	۵۶۸۹	۳۲	هادی مصوب	۸,۷۳۹	۸۶۴۹	۱۳۱۴۹	۱۹۹۹۱
۲۶	کریم اباد	۶۸۰	۷/۶	هادی مصوب	۲,۸۹۸	۷۸۴	۹۰۵	۱۰۴۴
۲۷	کشف	۶۱۹۹	۳۹	هادی مصوب	۱۷,۸۱۶	۱۴۰۷۱	۳۱۹۴۱	۷۲۵۰۵
۲۸	کوشک مهدی	۳۶۷۳	۳۵	در دست تهیه	۴,۴۴۱	۴۵۶۴	۵۶۷۲	۷۰۴۹
۲۹	منزل اباد	۶۵۶۸	--	هادی مصوب	۱۲,۱۳۸	۱۱۶۷۴	۲۰۶۵۲	۳۶۶۲۰
۳۰	ناظراباد	۴۴۲	۹	هادی مصوب	۱,۳۰۳	۴۷۲	۵۰۳	۵۳۷
۳۱	ناظریه	۲۱۵۲	۲۰	هادی مصوب	۳,۹۵۳	۲۶۱۲	۳۱۷۱	۳۸۵۰
۳۲	مهدی آباد	۶۰۱		هادی مصوب	۱,۸۸۸	۶۶۰	۷۲۵	۷۹۶

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۰ پاییز ۹۴
No.40 Automn 2015

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-31]

تبدیل به فضاهایی ساخته شده گردیده و در واقع فضاهای خالی را پر خواهند نمود. در نتیجه فاصله بین مادر شهر مشهد و هرکدام از این نواحی منفصل به تدریج تکمیل شده و جزو محدوده شهری قرار خواهند گرفت که در آینده مشهد را به کلانشهری با وسعت بسیار زیاد و رشد پراکنده تبدیل خواهد نمود که نه تنها از نظر اجتماعی، اقتصادی و زیست محیطی، بهینه نخواهد بود بلکه از نظر کنترل و مدیریت شهری نیز، دشوار خواهد بود و منابع بسیار گزافی را طلب خواهد نمود. در واقع توسعه فیزیکی ناموزون شهر بیشتر به سیاست های اداری روستا شهر باز می گردد، الحاق محدوده روستاهای واقع در حریم شهر در ابتدا باعث توسعه تخته شطرنجی بافت کالبدی شهر مشهد می شود و پس از مدتی به علت پر شدن فضای بین شهر و نواحی جدید باعث گسترش افقی یا اسپرال شهر می شود. توسعه تخته شطرنجی در شکل توسعه قطعات منفرد بدون تداوم و جدا از هم صورت می گیرد. آن نوع توسعه نه از لحاظ اقتصادی کارایی دارد و نه از لحاظ زیبایی منطقه جلب توجه می کند (شکویی، ۱۳۸۳، ص ۲۱۳). گذشته از این با توجه به تفاوت های موجود در بافت های روستایی و وضعیت اقتصادی- اجتماعی حاکم بر ساکنان، نابرابری های زیادی در فضای شهری وجود خواهد داشت به عبارتی گسترش کالبدی شهر با توجه به بافت سنتی روستاهای واقع در حریم شهر مشهد، در ساختار فضایی شهر مشهد اثرگذار خواهد بود و باعث آشفتگی و دوگانگی در ساختار فضایی شهر خواهد شد (رضوی و همکاران، ۱۳۹۰).

از سوی دیگر، در حالیکه در طرح ناحیه شهری عنوان «الگوی توسعه تمرکز غیر متمرکز» برای مشهد به تصویب رسیده و عنوان گردیده که مرز شهر موجود، بسته شود و توسعه ارتفاعی رخ دهد، اثرات قانون تعاریف محدوده و حریم شهر، روستا و شهرک و نحوه تعیین آنها، سبب گردیده که عملاً این طرح زیر پا گذاشته شده و در آینده نیز شاهد گسترش حاشیه نشینی مشهد در محدوده های مختلف طوس، قرقی و سایر محدوده های منفصل و حدفاصل آنها تا مرز مشهد باشیم.

نتیجه گیری و جمعبندی

کلانشهرهای ایران در طی دهه های گذشته، شاهد توسعه های بی رویه و شکل گیری حاشیه نشینی در نواحی پیرامون خود بوده اند که در کنار سایر عوامل، نقش قوانین و مقررات نیز در آن تأثیرگذار بوده است. یکی از مهمترین تناقضات قانونی در نحوه نظارت بر ساخت و سازها، بین شهرداری و وزارت مسکن می باشد. در ماده ۹۹ الحاقی به قانون شهرداری، شهرداری ها مکلف شدند تا حریم شهر و نقشه جامع شهرسازی حریم را تهیه کنند و پس از تصویب انجمن شهر و تایید وزارت کشور به اجرا بگذارند. زمانی که شهردارها خود را برای عملی کردن این قوانین آماده می کردند قانون جدیدی با نام قانون تاسیس شورای عالی شهرسازی و معماری ایران در سال ۱۳۵۱، به تصویب رسید که به موجب آن مواد ۹۷ و ۹۸ ملغی شد و مسئولیت تهیه طرح های جامع بر عهده وزارت مسکن و شهرسازی گذاشته شد؛ این اقدام باعث شد برنامه ریزی و مدیریت محلی شهرها و پیرامون شان که اندک اندک تحت مدیریت محلی قرار می گرفت مجددا به شکل متمرکز درآمده و این خلا شکل گرفته باعث شد حریم شهرها مستعد تحولات خود به خودی و نابسامان شوند. از سوی دیگر، سیاست های محدودیت شهری در قبل از سال ۱۳۸۴، عملا با سیاست حریم به معنای مرزهای خدمات شهری صورت گرفته که کارآیی لازم را نداشته و منجر توسعه های بی رویه و حاشیه نشینی در پیرامون شهرها بویژه کلانشهرها گردیده است. از سال ۱۳۸۴ و تعریف قانون جدید، نیز رویکرد با سیاست حریم به معنای مرزهای توسعه شهری صورت گرفته است. در این زمینه قانون تعاریف محدوده و حریم شهر، روستا و شهرک و نحوه تعیین آنها به عنوان مهمترین قانون در زمینه سیاست های محدودیت

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-31]

شـهری ایـران، نیز دارای نقـاط قوتی به شـرح زیر بوده است:

۱-سـامان دادن بـه تعاریـف پراکنـده و گاه متناقض از محدوده هـا و حرایـم شـهری در جهت بهبـود وضعیت نظارت و هدایت توسـعه شـهری و جلوگیری از عملکرد گریزگاه هـای قانونی در ایـن زمینه.

۲-جلوگیـری از تشـکیل شـهرداری های جدیـد در حریـم شـهرها و در نتیجه جلوگیـری از افزایش تعدد و تفـرق نهادهـای مدیریتـی (تبصره ۲ مـاده ۳)

۳-بـه رسـمیت شـناختن محـدوده مجموعه هـای شـهری بـه عنـوان مناطـق عملکـردی جدیـد در پهنه سـرزمین بـرای اولیـن بـار در قوانیـن مصـوب مجلس. امـا واقعیـت آن اسـت کـه در کنـار نقـاط قـوت فـوق، برخـی ضعـف ها نیـز در این قانون مشـاهده می شـود کـه از جملـه مهتریـن آنهـا مـی تـوان بـه مـوارد زیـر اشـاره داشت:

۱-اعطـای اختیـار بـه دهیـاری هـای واقـع در حریـم شـهرها بـرای صدور مجـوز و نظارت بر سـاخت و سـاز در محـدوده و حریـم روسـتا طبـق ماده ۳ قانـون فوق: هـدف اصلـی از الحـاق ایـن بند بـه لایحه پیشـنهادی دولـت، تامیـن منابع درآمدی ناشـی از سـاخت و سـاز بـرای نهـاد نو تاسـیس دهیـاری در روسـتاهای کشـور بـوده اسـت. ایـن هدف بـه صراحـت در تبصـره ۴ ماده ۳ بیـان شـده اسـت، غافـل از این کـه: الف- ایـن اقدام موجـب افزایـش تفـرق مدیریتـی در حریـم شـهرها به ویـژه کلانشـهر هـای کشـور مـی شـود و در نتیجـه وضعیـت نابسـامان کنونـی در کنتـرل سـاخت و سـاز در حریـم کلانشـهر هـا را بیـش از پیـش تشـدید مـی کنـد. ب- روشـن اسـت کـه دهیـاری هـا فاقـد تـوان فنـی، تخصصـی و انسـانی لازم بـرای مدیریت توسـعه روسـتایی در حریـم کلانشـهر هایـی بـا جاذبه توسـعه شـدید هسـتند. ج- اعطـای ایـن اختیـار بـه دهیـاری هـا در حالـی صـورت مـی گیـرد کـه آنهـا اساسـاً فاقد ظرفیـت و بینش لازم بـرای حفظ منافع اسـتراتژیک و مشـترک توسـعه مناطق کلانشـهری هسـتند.

۲-تناقـض درونـی قانـون: مـاده ۲ قانـون مصـوب می گویـد حریـم شـهر عبـارت اسـت از قسـمتی از اراضی بلافصـل پیرامـون محدوده شـهر کـه نظـارت و کنترل شـهرداری در آن ضـرورت دارد. امـا طبق تبصره ۱ ماده ۳ قانـون و برخـلاف آنچـه در ماده ۲ بر آن تاکید شـده اسـت شـهرداری مجاور حق دخالت در سـاخت و سـاز و سـایر امـور روسـتایی واقـع در حریـم خـود را نـدارد. مطابـق ایـن قانون، شـهرداری حق دخالـت و نظارت بر بخشـی از حریـم خـود را ندارد.

۳-محـدود کـردن حریم شـهرها بـه تقسـیمات اداری و سیاسـی: ایـن تاکیـد در قانـون جدیـد، ادامـه مصوبه مجلـس شـورای اسـلامی در سـال ۱۳۷۲ بـا عنـوان «قانـون الحـاق یک بند و سـه تبصـره به عنـوان بند ۳ مـاده ۹۹ قانـون شـهرداری» اسـت. اشـکال وارد بر این بخـش از مصوبـه از آنجـا ناشـی مـی شـود کـه تعیین حریـم شـهرها در طـرح هـای جامـع و هـادی شـهری معمـولاً براسـاس مطالعـات علمـی و فنـی صـورت می گیـرد، حـال آن کـه تقسـیمات کشـوری، برخـلاف آنچـه در قانـون تقسـیمات کشـوری آمـده اسـت، طی فرآینـدی اداری و در چانـه زنـی هـای سیاسـی تعیین مـی شـود. در نتیجـه ایـن دو محـدوده ضرورتـاً بر هم منطبـق نمی شـوند.

همچنیـن تبصـره ۲ مـاده ۳ قانـون، سـبب شـده کـه عمـلاً برخی نواحـی منفصل به محدوده شـهری افزوده گردنـد، در حالیکه قبل از الحـاق، کنترل و مدیریت آن تحـت نظـارت شـهرداری نبـوده و ایـن امر خـود منجر بـه دوگانگـی سـاختار فضایـی شـهر و عـدم تعـادل در سـطح کلانشـهری گـردد. نتایـج بررسـی در کلانشـهر مشـهد بیانگـر آن اسـت کـه این قانـون عمـلاً منجر به توسـعه های منفصل شـهری گردیده است و از آنجا که بیشـتر سـاکنان حریم بـه لحاظ ویژگی هـای اجتماعی عمـلاً اهالی شـهر مشـهد هسـتند و محـل کار آنان در مشـهد است، سـبب رونق ساخت و سـاز در فاصله بین ایـن نواحـی بـا کلانشـهر گردیـده و در طولانـی مـدت منجـر بـه توسـعه پراکنـده شـهری خواهـد گردیـد. به عبـارت دیگـر، از پیامدهای ناخواسـته برقراری محدوده شـهر، توقـف رشـد نشـتی (در واقـع طبیعـی) شـهرها

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-31]

و ایجـاد انـواع سـکونت هـای «پیراشـهری» (زندگـی شـهری در بیـرون شـهر یـا مناطـق روسـتایی) اسـت. اگـر وسـعت حریـم پیرامـون شـهرها نیـز زیاد نباشـد، موجـب پیدایش پدیده موسـوم به پـرش «قورباغه ای» یعنـی پـرش از حریـم و توسـعه شـهری پشـت حریم، مـی شـود کـه در هـر صـورت، عمـلاً زمین هـای قابل کشـت پیرامـون شـهر را از بین مـی برد. عـلاوه بر این، بـه دلیـل عدم تعییـن تکلیف یا سیاسـت مشـخص در فواصـل بیـن این نواحی سـاخته شـده، سـاخت و سـاز در فضاهـای خالـی رونـق گرفتـه و پـس از مدتـی بـه علـت پـر شـدن فضای بین شـهر و نواحـی جدید باعث گسـترش افقی یا اسـپرال شـهر می شـود. همچنین با توجـه بـه تفاوت هـای موجـود در بافت های روسـتایی و وضعیـت اقتصـادی- اجتماعـی حاکـم بـر سـاکنان، نابرابـری هـای زیـادی در فضای شـهری وجـود خواهد داشـت بـه عبارتی گسـترش کالبدی شـهر بـا توجه به بافـت سـنتی روسـتاهای واقـع در حریم شـهر مشـهد، در سـاختار فضایـی شـهر مشـهد اثرگـذار خواهـد بـود و باعـث آشـفتگی و دوگانگی در سـاختار فضایی شـهر خواهد شـد.

در مجمـوع می توان گفت که سیاسـت های محدودیت شـهری در ایران تاکنون در جلوگیری از توسعه پراکنده شـهر، کارآیـی لازم را نداشـته و برخی نقـاط ضعف آن سـبب گردیده که همچنان شـاهد توسـعه های شهری و شـکل گیری حاشیه نشـینی در مناطـق کلانشـهری باشـیم. اگـر وضـع بـه همین منـوال ادامـه یابـد، همه زمیـن هـای زراعـی و باغـی پیرامـون شـهرها از بیـن خواهـد رفـت، مگـر آنکـه رویکـرد نسـبت به حریـم از «محـدوده گسـترش آینـده شـهر» به «کمربند سـبز» مبـدل گردد.

منابع و ماخذ

بـرک پـور، ناصر و اسـدی، ایرج (۱۳۸۵) بررسـی قانون تعاریـف محـدوده و حریـم شـهر و روسـتا و شـهرک و نحـوه تعییـن آن و تأثیـر آن بـر گسـترش اسـکان غیررسـمی در شـهرهای ایـران، فصلنامـه مدیریـت شـهری، شـماره ۱۸، صـص ۹۵-۸۸.

پیلـه ور، علی اصغـر و پوراحمـد، احمـد. (۱۳۸۳) رونـد رشـد و توسـعهٔ کلان شـهرهای کشـور مطالعه موردی: (شـهر مشـهد). پژوهـش هـای جغرافیایی، شـماره ۴ ، صفحـات ۱۰۳- ۱۲۱.

توفیـق، فیـروز (۱۳۹۱) در حاشـیه طـرح راهبـردی حریـم پایتخت (تهـران)، دوماهنامه شـهرنگار، شـماره ۵۶ و ۵۷، صـص ۶۰-۳۹.

حاجـی، مهسـا (۱۳۹۰) بررسـی و ارزیابـی سیاسـت ایجـاد کمربنـد سـبز شـهری در ایـران، نمونه مـوردی: تهـران، پایـان نامـه کارشناسـی ارشـد شهرسـازی، دانشـکده معمـاری و شهرسـازی، دانشـگاه هنـر.

خلیلـی، احمـد (۱۳۹۱)، کمربنـد سـبز در یـک شـهر فشـرده: منطقـه ای بـرای حفاظـت یـا برای گـذار؟، دو ماهنامـه شـهرنگار، شـماره ۵۶ و ۵۷، صـص ۸۵-۶۱.

رضـوی، محمدحسـن و همـکاران (۱۳۹۰) بررسـی روسـتاهای حاشـیه کلان شـهرها بـر اسـاس قانـون تعریـف حریـم شـهرها بررسـی مـوردی روسـتاهای درون حریم شـهر مشـهد، مشـهد: اولیـن همایش ملی جغرافیـا و برنامـه یـزی توسـعه روسـتایی.

زیـاری، کرامـت الله (۱۳۷۸) برنامـه ریـزی شـهرهای جدیـد، انتشـارت سـمت، چـاپ اول

سـعیدی، نویـد و کاظمـی، داود (۱۳۹۰)، بازشناسـی چارچـوب توسـعه درون زا در تناسـب بـا نقد سیاسـت های جاری توسـعه مسـکن (مهر)؛ نمونه موردی شـهر نطنز، مجله پژوهشـهای جغرافیای انسـانی، شماره ۷۵، صص ۱۳۲-۱۱۳.

شـکویی، حسـین، (۱۳۸۳)، دیدگاههـای نـو در جغرافیـای شـهری. تهـران: انتشـارات سـمت.

شـهرداری مشـهد، (۱۳۹۲)، گـزارش جمعیتـی شـهر مشـهد، مدیریـت آمـار و تحلیـل اطلاعـات شـهرداری مشهد .

صرافـی، مظفـر و تورانیـان، فضیلـت (۱۳۸۳)، مدیریت کلان شـهری مـروری بر دیـدگاه های نظـری مدیریت کلان شـهری بـا تأکید بـر جنبه های نهـادی، فصلنامه مدیریت شـهری، شـماره ۱۷، صـص ۱۷-۶.

طبیبیـان، منوچهـر و اسـدی، ایرج (۱۳۸۷)، بررسـی و

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-31]

تحلیـل عوامـل پراکنده رویی در توسـعه فضایی مناطق کلان شـهری، فصلنامـه نامه هنر، شـماره ۱ (پیاپی ۴)، صص ۲۳-۵.
مافـی، عزت الله و سـقایی، مهـدی؛ (۱۳۸۷) تحلیلی بر گردشـگری روسـتایی در پیرامون کلان شهرها (مطالعه موردی کلان شـهر مشـهد). فصلنامه جغرافیا و توسـعه ناحیه ای، شـماره دهـم، صفحات ۲۱-۴۰
معصـوم، جـلال (۱۳۸۳) شـهرداریها و مدیریـت حریم، ماهنامـه شـهرداریها، شـماره ۶۵، صص ۱۰-۵.
منصـوری دانشـور، محمدرضا و کنگان خسـروی، سـارا (۱۳۸۹)، ارزیابـی مـدل هـای کمی در راسـتای ارزیابی فضایـی انتشـار مرکزیـت شـهری، فصلنامـه جغرافیایی آمایـش محیط، شـماره ۱۱، صـص ۱۱۴-۹۹.
مهندسـان مشـاور خازنـی (۱۳۴۶) طرح جامع مشـهد (۷۰-۱۳۴۵)، وزارت مسـکن و شهرسـازی
میرفندرسـکی، سـید مهـدی (۱۳۸۲) طـرح راهبردی سـاماندهی حاشـیه شـهر مشـهد، شـهرداری مشهد
نـوروزی فـرد، مهـدی، برک پـور، ناصر و عربـی، مهدی (۱۳۹۲)، نقـش محـدوده هـای شـهری در کنتـرل و هدایـت توسـعه شـهری تهـران، نامـه معمـاری و شهرسـازی، شـماره ۱۲، صـص ۱۷۳-۱۵۱.
هـال، پیتـر (۱۳۸۷)، برنامه ریزی شـهری و منطقه ای، ترجمـه جلال تبریـزی، چاپ دوم، انتشـارات پردازش و برنامه ریزی شـهری، تهران.
مجلس شـورای اسـلامی ایـران (۱۳۸۴)، قانون تعاریف محدوده و حریم شـهر، روسـتا و شـهرک و نحوه تعیین آن ها، ابلاغیـه ۲۳۹/۲۰۶۷۷۷ مورخ ۱۳۸۴/۱۱/۳.
-Amati, Marco, Ed (2008), urban green belts in the twenty-first century, Burlington: Ashgate Publishing Co.
-Carlson, T., & Dierwechter,Y. (2007). Effects of urban growth boundaries on residential development in Pierce County, Washington. The Professional Geographer, 59(2), 209–220.
-Carruthers, J. I. (2002).The impacts of state growth management programmes:Acomparative analysis.Urban Studies, 39(11), 1959–1982.
-Hall, Peter (1974), the Containment on Urban England, Geographical Journal, Vol.140, No.3, pp 386-408.
-Jonas, Andrew E. G. (1991) Urban Growth Coalitions and Urban Development Policy: Postwar Growth and the Politics of Annexation in Metropolitan Columbus, Urban Geography, 12:3, 197-225.
-Nelson, A. C., Burdy, R. J., Feser, E., Dawkins, C. J., Malizia, E., & Quercia, R. (2004). Urban containment and central-city revitalization. Journal of the American Planning Association, 70(4), 411–425.
-Nelson, Arthur C. and Duncan, James B. (1995), Growth Management Principles and Practices, Chicago: Planner Press, American Planning Association.
-Pendall, Rolf; Martin, Janathan & Fulton, William (2002), Holding the Line: Urban Containment in the United States, Washington, D.C: The Brooking Institution.
-Roeseler, Wolfgang G. (1982), Successful American Urban Plans, Lexington, MA: Lexington Books.
-Taleshi, Mostafa, (2009)., Informal Settlements and Sustainable Urban Development Case Study: Metropolis of Mashhad in Northeastern of Iran, World Applied Sciences Journal 7 (10): 1235-1238
-Wassmer, R. W. (2006).The influence of local urban containment policies and statewide growth management on the size of United States urban areas. Journal of Regional Science, 46(1), 25–65.
-Woo, Myungje & Guldmann, Jean-Michel (2014) Urban containment policies and urban growth, International Journal of Urban Sciences, 18:3, 309-326.

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-10-31]